

FOLKLOR MATNLARIDA JIN KONSEPTI: MIFOLOGIK VA SEMANTIK TAHLIL

Asadov Asadbek Murodjon o'g'li

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20608010>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 04-iyun 2026 yil
Ma'qullandi: 06-iyun 2026 yil
Nashr qilindi: 09-iyun 2026 yil

KEY WORDS

folklor, jin, mifologik obraz, demonologiya, g'ul, ifrit, marid, hinn, si'lat, g'ayb olami, islom mifologiyasi, xalq og'zaki ijodi.

ABSTRACT

Mazkur ilmiy maqolada folklor matnlarida uchraydigan jin konseptining mifologik va semantik xususiyatlari tahlil qilinadi. Jinlar haqidagi qadimiy tasavvurlar, ularning islomiy talqinlari, folklordagi badiiy obrazlari hamda g'ul, ifrit, marid, hinn, si'lat kabi turlari yoritiladi. Shuningdek, jin obrazining xalq dunyoqarashi, diniy e'tiqodlari va mifologik tafakkuri bilan bog'liqligi ilmiy jihatdan asoslanadi.

Jinlar ruhiy mavjudotlar sifatida ikki o'lchovli mavjudotlar deb qaraladi. Ya'ni ular ham ko'rinadigan, ham ko'rinmas olamlarda yashash va faoliyat yuritish qobiliyatiga ega. Ushbu ikki olam o'rtasidagi aloqalar Islomda muhim mavzu hisoblanadi. Chunki al-g'ayb – ko'rinmas va noma'lum olamga ishonish islom aqidasiining markaziy asoslaridan biridir. Qur'onda Alloh taolo "Az-Zohir" (Ochiq namoyon bo'luvchi) va "Al-Botin" (Yashirin, sirli) sifatlari bilan zikr qilinadi¹. Bu shuni anglatadiki, Alloh o'zini cheksiz tashqi tajallilar orqali namoyon qiladi, shu bilan birga O'zining mutlaq yagonaligida sirli va yashirin qoladi. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, Borliqning Asosi bo'lgan Zot nafaqat Botin, balki Zohirdir. Islomdagi mavjudot haqidagi tasavvur markazida ko'p olamlar g'oyasi turadi. Bu qarashga ko'ra, inson ko'zi bilan ko'rgan narsadan tashqari yana ko'plab haqiqatlar mavjud. Boshqacha aytganda, borliq doimo ko'rinib turganidan ko'ra kengroqdir. Islom dinining muqaddas kitobi bo'lmish Qur'onning ilk surasi — „Fotiha“ surasining 2-oyati ma'nosidir:

“Hamd olamlarning Parvardigori Allohgadir”

degan oyat bilan boshlanadi. Bu yerda ishlatilgan “Alhamdu lillahi robbil 'alamiyn” (“olamlar Parvardigori”) musulmon ongida ko'plab olamlar mavjudligi haqidagi tasavvurni mustahkamlaydi. Islom inson yashaydigan Yerning ahamiyatini e'tirof etgan holda, undan tashqari boshqa olamlar va boshqa yerlarning ham mavjudligini ta'kidlaydi. Aynan mana shu cheksiz olamlar haqidagi e'tiqod o'rta asrlarda ilm-fanning rivojlanishiga turtki bergan omillardan biri bo'lgan. Musulmonlar Alloh ko'plab olamlarni yaratganiga va ularni insonlar hamda jinlar uchun tadqiq qilish, ulardan foydalanish va Yaratganning qudratini chuqurroq anglash vositasi qilib qo'yganiga ishonadilar. Musulmon olamining mutafakkirlari yetti osmon qatori yetti yer mavjudligini ham ta'kidlaganlar. “Yetti” soni islomiy ramziylikda koinot va mukammallik timsoli hisoblanadi. Biroq arab tilida “yetti” soni ko'pincha ko'plab yoki sanoqsiz

¹ <https://zenodo.org/records/15223784/files/Alisher%20Navoiy%2014.04.2025.pdf?download=1>

narsalarni ifodalash uchun ham ishlatiladi. Arab tilida (va shuningdek, boshqa ba'zi sharq tillarida, masalan, ivritda²) "yeti" (سبعة - sab'ah) raqami haqiqiy hisob-kitobdan tashqari, ko'plab, cheksiz, ko'p sonli yoki to'liqlikni ifodalash uchun majoziy ma'noda ham keng qo'llaniladi. Bu til xususiyatining asosiy sabablari va jihatlari quyidagilardan iborat: Mubolag'a va ko'plik ma'nosi: Arab madaniyatida "yeti" so'zi ko'pincha aniq sanog'i noma'lum bo'lgan katta guruhni yoki ko'p narsani ta'kidlash uchun ishlatiladi. Xuddi o'zbek tilida "senga yuz marta aytdim" (aslida 100 marta bo'lmasa ham) deyilgani kabi, bu tilda ham "yeti" shu kabi mubolag'a vazifasini bajaradi. Shu sababli "yetti yer" va "yetti osmon" iboralari faqat aniq yettita emas, balki juda ko'p olamlarni ham anglatishi mumkin. Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) rivoyat qilingan hadisda yer ostida boshqa yerlar mavjudligini eslatib, har bir yer orasida juda katta masofa borligini ta'kidlaydilar. Bu rivoyatlar musulmon tafakkurida ko'p qatlamli koinot haqidagi qarashlarning shakllanishiga asos bo'lgan.

Ibn Arabiy³ va boshqa mutasavviflar ayrim yerlar haqida g'aroyib tasvirlar keltiradilar. Ulardan biri mutlaqo oppoq yer bo'lib, unda kunlar bizdagi kundan o'ttiz baravar uzun davom etadi. U yerda yashovchi mavjudotlar Allohning amrlariga qarshi chiqilishini ham, Odam Ato va Iblisning yaratilganini ham bilmaydilar. Boshqa bir yer esa Odam Ato loyidan ortib qolgan zarracha tuproqdan yaratilgani aytiladi. U yerda aqlga sig'maydigan, ammo mavjud bo'lgan ko'plab narsalar mavjud.

Bu tasvirlar islom tafakkurida ko'rinadigan dunyo bilan cheklanib qolmaslik, balki ko'rinmas va tasavvuriy olamlarning ham mavjudligini anglatadi. Aynan shu tasavvur jinlar haqidagi qarashlarning asosini tashkil etadi.

Bu parcha sizning "Jining mifologik tasviri va islomiy talqini" bo'limingiz uchun juda foydali manba bo'la oladi. Undan "jinlarning ikki olam oraliqidagi mavjudot sifatidagi tabiati", "g'ayb tushunchasi" va "ko'p olamlar nazariyasi" haqida iqtibos sifatida foydalanishingiz mumkin.

Jinlarning turli toifalari

Qur'onda jinlar turiga oid atigi uchta atama uchraydi: jin, ifrit va marid. Biroq arab hamda islomiy adabiyotlarda jinlar olamiga mansub deb hisoblangan yana ko'plab g'ayritabiiy mavjudotlar tasvirlangan. Ushbu manbalarda jinlar dunyosi qo'rqinchli, sirli va ajabto'vur mavjudotlarga boy olam sifatida namoyon bo'ladi.

G'ul:

G'ul (arabcha: غُول — ghūl) – arab, fors, turkiy va islom mifologiyasidagi badbashara maxluq, yovuz ruh yoki jinlar toifasiga kiruvchi mifologik obrazdir. G'arb madaniyatiga (ingliz tiliga) ushbu so'z "Ghoul" shaklida o'tgan bo'lib, ko'pincha qabristonlarda kezib yuruvchi,

² Ivrit tili (yoki ibroniy tili) – Afro-Osiyo tillari oilasining semit guruhiga mansub bo'lib, Isroil davlatining rasmiy tili hisoblanadi. Bugungi kunda dunyo bo'ylab 9 milliondan ortiq kishi ushbu tilda so'zlashadi. Ivrit insoniyat tarixidagi eng noyob tillardan biridir. Chunki u asrlar davomida faqat diniy va kitobiy til bo'lib kelgan va XIX asr oxiriga kelibgina qayta tiriltirilib, jonli so'zlashuv tiliga aylantirilgan.

³ Ibn Arabiy (to'liq ismi: Muhyiddin Muhammad ibn Ali al-Andalusiy) – XII-XIII asrlarda yashagan, tasavvuf falsafasining eng buyuk namoyandalardan biri, mutafakkir va olimdir [1]. Tasavvuf ahlisining eng yuksak unvoni – "Shayxul Akbar" (Eng buyuk shayx) nomi bilan ulug'lanadi. U islomiy mistitsizm (tasavvuf) tarixida chuqur iz qoldirgan va o'zining "Vahdatul vujud" (Borliqning birligi) ta'limoti bilan mashhur.

murdalarni chiquvchi maxluqlar yoki zombisimon mavjudotlarni ifodalaydi⁴. G'ulning eng muhim xususiyati uning qiyofa o'zgartirish qobiliyatidir. Arab tilida g'ul so'zi "cheksiz shakllarga kira oladigan har qanday g'ayritabiiy mavjudot" ma'nosini anglatadi. Shu sababli u adabiy tilda "doimiy ravishda o'zgarib turuvchi narsa"ning ramzi sifatida ham ishlatilgan. Islomdan oldingi arablar g'ulning qiyofa almashtirishi uning odamni o'ldirish niyatida ekanligini bildiradi, deb hisoblaganlar. G'ullar odatda tun qorong'usida, cho'llarda va odamlar yashamaydigan joylarda paydo bo'ladi. Ular o'z qurbonlarini turli qiyofalarga kirib aldab, oxir-oqibat jinilik yoki halokatga olib boradi. Shu sababli g'ul halokat va vayronkorlik timsoliga aylangan. Arab tilidagi gh-v-l o'zagi "yo'q qilish", "halokatga olib borish" ma'nolarini bildiradi. Hatto arab tilida "uni g'ul olib ketdi" iborasi majoziy ma'noda o'limni anglatadi⁵. Qadimgi arab shoirlari g'ullar haqida ko'plab tasvirlar yaratgan. Masalan, VI asr shoiri Ubayd ibn Ayyub⁶ sahroda unga hujum qilgan urg'ochi g'ul (g'ula) bilan uchrashgani va uni o'ldirgani haqida yozadi. Imru' al-Qays, Ka'b ibn Zuhayr⁷ va Antara ibn Shaddod⁸ kabi shoirlar ham g'ullarni tasvirlaganlar. Islomiy rivoyatlarda hatto ikkinchi xalifa Umar ibn Xattobning islomdan oldin sahroda bir g'ul bilan uchrashib, uni qilich bilan o'ldirgani haqida hikoyalar mavjud. O'rta asr musulmon adabiyotida g'ullar uzoq umr ko'radigan mavjudotlar sifatida tasvirlanadi. Rivoyatlarga ko'ra, g'ul bir zarb bilan o'ladi, ammo ikkinchi zarb berilsa yana tiriladi va keyinchalik ming marta urilsa ham o'lmaydi. G'ullarning Islomni qabul qilishi. eng qiziqarli rivoyatlardan biri g'ullarning musulmon bo'lishi haqidadir. "Ming bir kecha" ertaklarida ayrim g'ullar Islomni qabul qilib, keyinchalik musulmonlarga yordam beruvchi mavjudotlarga aylanganlari tasvirlanadi. Bu rivoyatlar Islomning inson va g'ayritabiiy mavjudotlar o'rtasidagi dushmanlikni bartaraf etuvchi kuch sifatida tasavvur qilinganini ko'rsatadi. Muqaddas Qur'oni Karimda bevosita g'ul jonzoti tilga olingan bo'lmasa-da, "Saffat" surasining 47-oyatida ushbu o'zakdan olingan va inson aqlini oluvchi salbiy ta'sir, ya'ni mastlik ma'nosini anglatuvchi "g'avl" so'zi ishlatilgan. Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.)dan rivoyat qilingan mashhur hadisda esa kasallikning o'z-o'zidan yuqishi, qushlar parvozi bilan fol ochish kabi g'ullar ham yo'q narsa ekanligi marhamat qilingan. Imom Navaviy⁹ kabi buyuk islom ulamolari ushbu hadisni sharhlar ekan, bu g'ullarning borligini mutlaq inkor etish emas, balki johiliyat davridagi g'ullar mustaqil ravishda insonni yo'ldan uradi va o'ldiradi degan noto'g'ri aqidani rad etish ekanini

⁴<https://ru.wikipedia.org/wiki>

⁵ <https://ms.wikipedia.org/wiki/Ghul>

⁶ Убайд ибн Айюб аль-Анбари (عبيد بن أيوب العنبري) – известный арабский поэт эпохи Омейядов, принадлежавший к племени Бану Тамим. В истории арабской литературы он остался одним из самых ярких поэтов-са'алик (изгоев/бродяг).

⁷ Imru' al-Qays (vafoti taxm. 544-yil) – "Sarson-sargardon qiroli" Johiliya davri arab she'riyatining eng yorqin namoyandasi va qasidachilik janrining asoschilaridan biri. Kelib chiqishi: Kinda qabilasi podshohining o'g'li bo'lgan. Yoshligida yengiltak hayot kechirgani va ishqiy she'rilar yozgani uchun otasi uni saroydan haydab yuborgan. Tarixiy burilish: Otasi qabila isyonida o'ldirilgach, u qasos olishga ahd qiladi va o'z hayotini ittifoqchilar qidirish hamda janglarga bag'ishlaydi. Bizgacha yetib kelgan "Menga yoshligimda may ichishni yuklashdi, endi esa ulg'ayganimda jang qilishni" degan iborasi mashhur.

⁸ Antara ibn Shaddod (525–608-yillar) Kelib chiqishi: Otasi qabila boshliqlaridan biri, onasi esa habashistonlik qora tanli cho'ri bo'lgan. Qabila urf-odatlariga ko'ra, Antara qora tanli bo'lgani uchun qul hisoblangan va otasi uni o'g'li deb tan olmagan. Tarixiy burilish: Qabilaga dushmanlar hujum qilganda, otasi undan yordam so'raydi. Antara "Qul faqat sut sog'ishni biladi, jang qilishni emas" deb javob beradi. Shunda otasi unga ozodlik va teng huquqlilik va'da qiladi. Antara jangga kirib, qabilasini qutqaradi va qahramonga aylanadi.

⁹ Imom Navaviy (to'liq ismi: Abu Zakariyo Yahyo ibn Sharaf al-Navaviy) – islom olamining eng buyuk muhaddis (hadis ilmi olimi), faqih (shafiiy mazhabi huquqshunosi) va zohidlaridan biridir [1, 2]. U hijriy 631-yilda (milodiy 1233) Suriyaning Navo qishlog'ida tug'ilib, 676-yilda (milodiy 1277) aynan shu yerda vafot etgan.

ta'kidlashgan. Aslida g'ullar jinlarning bir turi bo'lib, ular faqat ko'zga ko'rinib odamni qo'rqitishi mumkin, ammo insonga Allohning irodasisiz jismoniy zarar yetkaza olmaydi. Shu sababli, musulmonlarga cho'lda biron yovuz jin yoki g'ul ko'zga ko'rinsa, undan himoyalani uchun azon aytish buyurilgan, chunki azon tovushidan jinlar qochib ketadi. Qadimgi arab afsonalarida g'ullar bilan bog'liq juda qat'iy mifologik qonuniyatlar mavjud bo'lgan. Ulardan eng mashhuri yagona zarba qoidasidir. Unga ko'ra, g'ulni o'ldirish uchun unga faqat bir marta halokatli zarba berish shart hisoblanadi. Agar g'ul yarador bo'lib, o'zini o'ldirish uchun meni ikkinchi marta ur deb yolvorsa ham, aslo ikkinchi zarbani urish mumkin emas. Chunki ikkinchi zarba urilsa, sehr teskari ta'sir qilib, g'ul qayta tiriladi va yanada baquvvatroq maxluqqa aylanib, insonni parchalab tashlaydi. Bundan tashqari, g'ullar qiyofa o'zgartirish, ya'ni metamorfoza xususiyatiga ega bo'lib, sayohatchilarni chalg'itish va yo'ldan urish uchun ko'pincha go'zal ayol qiyofasiga kirgan. Biroq, ular har qancha mukammal qiyofaga kirmasin, o'zlarining asl tabiatini fosh qiluvchi belgi — eshak tuyoqlarini aslo yashira olishmagan. Abbosiylar davri olimi Al-Qazviniy keltirgan afsonaga ko'ra, shaytonlar osmon sirlarini o'g'irlamoqchi bo'lganida Alloh ularga qarata otashin yulduzlarni otgan va ushbu meteoritlar tekkan shaytonlarning dengizga tushganlari timsohlarga, yerga tushib omon qolganlari esa g'ullarga aylangan. G'ul obrazi jahon madaniyati va ilm-faniga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Astronomiyada Persey yulduz turkumidagi vaqti-vaqti bilan yorqinligini o'zgartirib turuvchi mashhur qo'shaloq yulduz arablar tomonidan dahshatli ko'ringani uchun "Ras al-G'ul", ya'ni G'ulning boshi deb atalgan va keyinchalik G'arb ilm-faniga Algol nomi bilan kirib kelgan. G'arb adabiyoti va madaniyatiga esa bu tushuncha 1704-yilda fransuz olimi Antuan Gallan tomonidan "Ming bir kecha" ertaklari tarjima qilinganidan so'ng "Ghoul" shaklida kirib bordi. Shuni aytish kerakki, G'arb va Sharq talqinida jiddiy farq bor. Sharq mifologiyasida g'ul aqlli, gapira oladigan, sehrli va muloqotga kirishuvchi yovuz jin sifatida tasvirlangan bo'lsa, G'arb madaniyati uni biroz o'zgartirib, ongi bo'lmagan, faqat qabristonlarda o'lik go'shti bilan oziqlanuvchi daxshatli maxluq, ya'ni zombining bir turi sifatida qabul qilgan.

Hinn ba'zi adabiyotlarda Hin:

Hinn¹⁰ zaif jinlar qabilasining avlodi hisoblanadi. Ular ko'pincha it qiyofasida namoyon bo'ladi. Hadis rivoyatlarida: "Itlar hinn toifasiga mansubdir. Hinn esa zaif jinlardandir.", – deyiladi. Qadimgi arab shoirlari hinnlarni sho'x, bezovta va zararli mavjudotlar sifatida tasvirlaganlar. Ba'zi xalq rivoyatlariga ko'ra, "hinnlar" hozir ham tirik bo'lib, it qiyofasiga kirishi mumkin deb ishoniladi¹¹. Hinn (arabcha: حَنَّ) islomdan oldingi Arabiston rivoyatlarida uchraydigan g'ayritabiiy mavjudot turi bo'lib, ko'pincha "jinlar" bilan birga tilga olinadi. Ularning nomi arab tilidagi h-n-n ildizidan kelib chiqqan bo'lib, "nimanidir sog'inish" yoki "unga intilish" ma'nolarini anglatadi. Islomiy rivoyatlarda ular ba'zan Odam Ato yaratilishidan oldin mavjud bo'lgan irq sifatida tasvirlanadi. So'fiy olim Shibliy ularni jinlarning itlari deb hisoblagan¹². Hinnlarning mavjudligi, shuningdek binn, timm va rimm nomli mavjudotlar bilan bir qatorda, "Druzlar" tomonidan ham qabul qilingan. Islomdan oldingi manbalarda, hinnlar

¹⁰ [https://en.wikipedia.org/wiki/Hinn_\(mythology\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Hinn_(mythology))

¹¹ el Zein, Amira (2009). Islam, Arabs, and the Intelligent World of the Jin. Syracuse, NY: Syracuse University Press. p. 142. ISBN 978-0-81565-070-6.

¹² Nünlist, Tobias (2015). Dämonenglaube im Islam [Belief in Demons in Islam] (in German). Walter de Gruyter. p. 134. ISBN 978-3-11-033154-7

ba'zan yovvoyi itlar qiyofasida namoyon bo'ladigan mavjudotlar sifatida tasvirlangan¹³. Ular islomdan oldingi arab she'riyatida jinlar bilan birga tilga olingan: "Jin va Hinn mening atrofimda o'ynab yuribdi!" Hadis rivoyatlarida ham ular eslatib o'tiladi. Agar yovvoyi it musulmonga yaqinlashsa, unga ozgina ovqat tashlab, keyin haydab yuborish tavsiya qilingan, chunki unda yovuz ruh bo'lishi mumkin deb hisoblangan. Qur'on tafsirlarida Odam Atodan oldingi yaratilish, odam Atodan oldin Yer yuzida qanday mavjudotlar yashaganligi haqidagi nazariyalar Qur'onning "Baqara surasi, 30-oyati" talqinlaridan kelib chiqqan: "Eslang, Parvardigoringiz farishtalarga: "Men yer yuzida xalifa yaratmoqchiman", – deganida, ular: "Unda buzg'unchilik qilib, qon to'kadigan zotni yaratmoqchimisiz? Holbuki, biz Seni hamding bilan ulug'laymiz va pok deb e'tirof etamiz", – dedilar. U zot: "Men sizlar bilmagan narsalarni bilaman", – dedi" (Qur'on, 2:30). Tarix davomida bu oyat ba'zan Odam Atodan avval Yerda yashab, qon to'kkan jinlar yoki boshqa mavjudotlarga ishora sifatida talqin qilingan. Ibn Kasirning¹⁴ fikricha, hinnlar jinlar bilan birga insoniyatdan oldin Yer yuzida yashagan va qon to'kkan mavjudotlar qatoriga kiradi. Shu sababli farishtalar Odamning xalifa etib tayinlanishi haqida savol berganlar. Ibn Barrajon¹⁵ esa Odamdan oldingi mavjudotlar haqida gapirar ekan, ular jahannam unsurlari va suvdan yaratilganini aytadi. Ularning ayrimlari Odamning yaratilishini intiqlik bilan kutgan (hanna - "sog'indi, intiq bo'ldi"), shu sababli Hinn deb atalgan. Boshqalari esa insoniyatga qarshi bo'lib, vayronagarchilik qilgan va Binn nomi bilan tanilgan. Ko'plab manbalarda Hinn va Binn ulkan, qudratli va qadimiy mavjudotlar sifatida tasvirlangan bo'lsa-da, "al-Johiz" o'zining "Kitob al-Hayavan" ("Hayvonlar kitobi") asarida ularni g'ayritabiiy mavjudotlarning "zaif turi" deb ta'riflaydi.

Ifrit:

Ifrit Qur'onda faqat bir marta zikr etiladi. Sulaymon payg'ambar Sabo malikasi Bilqisning taxtini olib kelishni buyurganida: "Jinlardan bir ifrit dedi: Men uni siz o'rningizdan turishingizdan oldin olib kelaman" (Naml, 39) degan oyat keladi. Ko'plab mufassirlar ifritni alohida jin turi emas, balki nihoyatda kuchli va qudratli jin uchun ishlatilgan sifat deb hisoblaydilar. Keyinchalik arab tilida "ifrit" so'zi ayyor, kuchli va xavfli kishilarga nisbatan ham qo'llanadigan bo'lgan.

Marid:

Marid ham Qur'onda faqat bir marta tilga olinadi. Maridlar osmondan kelayotgan xabarlarni eshitishga urinuvchi isyonkor jinlar sifatida tasvirlanadi: "Biz quyi osmonni yulduzlar bilan bezadik va uni har bir isyonkor shaytondan saqladik" (Soffot, 7–8). O'rta asr ertaklarida maridlar nihoyatda qudratli, itoatsiz va mag'rur jinlar sifatida tasvirlangan. Arab tilida marid so'zi ba'zan "isyongar inson" ma'nosida ham ishlatiladi.

Nasnos:

Nasnos yarim odam, yarim hayvon ko'rinishidagi g'ayritabiiy mavjudot hisoblanadi. Ba'zi rivoyatlarda u uzoq mamlakatlarda, xususan Xitoy yoki Turkiston sahrolarida yashaydi deb

¹³ Nünlist, Tobias (2015). Dämonenglaube im Islam [Belief in Demons in Islam] (in German). Walter de Gruyter. p. 63

¹⁴ Ibn Kasir (to'liq ismi: Imoduddin Ismoil ibn Umar ibn Kasir al-Qurashiy al-Dimashqiy) – islom olamining eng yirik va mashhur olimlaridan biri, buyuk mufassir (Qur'on sharhlovchisi), muhaddis va tarixchidir. U hijriy 701-yilda (milodiy 1301) Suriyaning Busro shahrida tug'ilib, hijriy 774-yilda (milodiy 1373) Damashqda vafot etgan.

¹⁵ Ibn Barrajon (to'liq ismi: Abu al-Hakam Abdulsalom ibn Abdulrahman ibn Muhammad al-Laxmiy al-Ifriqiy al-Ishbily) – XII asrda yashab ijod etgan andalusiyalik (Ispaniya) mashhur islom olimi, mufassir, muhaddis va tasavvuf (sufiylik) ilmining buyuk murabbiylaridan biridir. U taxminan 1058-yilda Sevilyada (Ishbilya) tug'ilgan va 1141-yilda Marokashning Marrakesh shahrida vafot etgan.

tasvirlanadi. Nasnos arab tilidagi “nas” (odamlar) soʻzidan kelib chiqqan boʻlib, “yarim odam” yoki “odamlarga oʻxshash mavjudot” maʼnolarini anglatadi. Ayrim manbalarda nasnoslar qadimiy Od qavmining gunohlari sababli oʻzgartirib yuborilgan avlodlari sifatida talqin qilinadi.

Shiqq;

Arabcha “shiqq” soʻzi “yarim” degan maʼnoni bildiradi. Shiqq bir koʻzli, bir qoʻlli, bir oyoqli yarim odam qiyofasidagi mavjudotdir. Uni “chala yaratilgan mavjudot” deb ham atash mumkin. Shiqq odatda yolgʻiz sayohatchilarga hujum qiladi va ularni jangga chorlaydi. Ayrim tadqiqotchilar shiqq obrazini inson ruhiyatidagi ichki boʻlinish va ziddiyatlarning ramziy ifodasi deb talqin qiladilar.

Siʼlat:

Siʼlat koʻp jihatdan gʻulga oʻxshaydi. U erkaklarni oʻziga jalb qiluvchi, aldovchi va makkor ayol jin sifatida tasvirlanadi. Qadimgi arablar orasida siʼlat bilan inson oʻrtasidagi nikoh haqida koʻplab afsonalar mavjud. Hatto ayrim qabilalar oʻz nasabini siʼlatdan boshlangan deb hisoblaganlar. Rivoyatlardan birida siʼlat inson eridan va bolalaridan ajralib, chaqmoqni koʻrib oʻz jin qabilasiga qaytib ketadi.

Islomdan oldingi davrda jinlar va insonlar oʻrtasidagi muhabbat hikoyalari

Islomdan oldingi arab eʼtiqodlarida agar bir jin erkak inson ayoliga yoki bir jiniya inson erkagiga oshiq boʻlib qolsa, u inson qiyofasiga, baʼzan esa hayvon qiyofasiga kirib koʻrinardi. Bunday mavjudotlar arab tilida “tobi” (erkak) yoki “tobiʼa” (ayol) deb atalgan. Bu atama arabcha t-b-ʼ (“ergashmoq”, “izidan yurmoq”) feʼlidan olingan boʻlib, ular sevgan insonining doimo ortidan ergashib yurishiga ishora qilgan. Inson bu mavjudotning borligini sezadimi yoki yoʻqmi, jin uning yonidan ayrilmaydi, deb hisoblangan. Qadimgi arablar orasida jinlar insonlardan mamnun boʻlsa, ularga turli bilimlarni oʻrgatadi, degan qarash mavjud boʻlgan. Ayniqsa, tabobat, davolash usullari hamda urush sanʼati va qilich yasash sirlarini jinlar oʻrgatadi, deb ishonilgan. Rivoyatlardan birida Manzur ismli jin insonlardan boʻlgan Habba ismli ayolni sevib qoladi va unga shifo berish hamda davolash sirlarini oʻrgatadi. Bu qarash islomdan oldingi arablarning bilim haqidagi tasavvurlarini ham aks ettiradi. Ular ilm va donolik insonning oʻzidan emas, balki ilohiy yoki gʻayritabiiy mavjudotlardan keladi, deb oʻylashgan. Oʻsha davrda eng muhim deb hisoblangan ikki soha — tabobat va harbiy mahorat boʻlgan. Kasalliklar va urushlar hayotning ajralmas qismi boʻlgani uchun jinlar ana shu muammolarni hal etuvchi kuch sifatida tasavvur qilingan. Inson va jin oʻrtasidagi muhabbat haqidagi eʼtiqodlar jinlarning hayvonlar bilan bogʻlanishi haqidagi tasavvurlar bilan ham chambarchas bogʻliq boʻlgan. Ayniqsa, qadimgi arablar jinlar kiyiklarda yashaydi, deb ishonishgan. Kiyik muqaddas hayvon hisoblangan. Rivoyatlarga koʻra, arablarning mashhur maʼbudalaridan biri boʻlgan Al-Uzzo kiyiklar bilan oʻralgan holda sigʻinilgan. Qadimgi arab mifologiyasidagi eng mashhur hikoyalardan biri Yaman malikasi Bilqis bilan bogʻliqdir. Rivoyatga koʻra, Bilqisning otasi boʻlgan podsho Al-Hadhad bir kuni ovga chiqib, kiyiklar toʻdasiga duch keladi. U kiyiklarni oʻldirmaydi. Shundan soʻng jinlar podshosi paydo boʻlib, kiyiklarda yashovchi oʻz xalqining hayotini saqlab qolgani uchun unga minnatdorchilik bildiradi. Minnatdorlik ramzi sifatida podsho al-Hadhadga oʻz qizi Ruvoha bint Sakanni nikohlab beradi. Biroq bir shart qoʻyadi: agar xotining gʻalati xatti-harakatlarini koʻrsa ham, uning sababini soʻramasligi kerak. Ruvoha ikki oʻgʻil va bir qiz tugʻadi. Har safar bola tugʻilganda bir urgʻochi it kelib chaqaloqni olib ketadi. Al-Hadhad uzoq vaqt davomida bunga sabab soʻramaydi. Ammo uchinchi marta bu voqea takrorlangach, sabr qilolmay soʻraydi. Shunda Ruvoha asl haqiqatni ochib beradi: it aslida jiniya

bo'lib, bolalarni jinlar olamida tarbiyalash uchun olib ketayotgan ekan. Eri berilgan va'dani buzib, sirni surishtirgani uchun Ruvoha uni tark etadi va boshqa qaytib kelmaydi. Keyinchalik Bilqis otasining o'rniga taxtga o'tiradi. Xalq uning hokimiyatini tan oladi va afsonaviy kelib chiqishi tufayli unga g'ayritabiiy qudratlar nisbat beriladi.

Xulosa: Folklor matnlarida jin konsepti ko'rinadigan va ko'rinmas olamlar o'rtasidagi bog'liqlikni ifodalovchi muhim mifologik obrazdir. Islomiy va xalqona tasavvurlar uyg'unligida shakllangan jinlar g'aybiy mavjudotlar sifatida turli qiyofalarda namoyon bo'ladi. G'ul, ifrit, marid, hinn, si'lat kabi obrazlar orqali qo'rquv, kuch, aldov, isyonkorlik va sirli bilimlar ramziy ifodasini topgan. Shunday qilib, jinlar haqidagi rivoyatlar xalqning diniy e'tiqodi, mifologik tafakkuri va dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim madaniy meros bo'lib, insonning noma'lum olam haqidagi tasavvurlarini yoritadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qur'oni karim ma'nolari tarjimasi. Tarjimon va izohlar muallifi Abdulaziz Mansur. Toshkent, 2004. – 414 b.
2. Imom al-Buxoriy. "Al-Jome' as-sahih". – Toshkent: Hilol-Nashr, 2019.
3. Ibn Kasir. "Tafsir al-Qur'an al-Azim". – Bayrut: Dar al-Kutub al-Ilmiyya, 2000.
4. Al-Johiz. "Kitob al-Hayavan". – Bayrut: Dar al-Kutub al-Ilmiyya, 1969.
5. Al-Qazviniy. "Ajoib al-maxluqot va g'aroib al-mavjudot". – Bayrut: Dar Sadr, 1981.
6. Ibn Arabi. "Al-Futuhot al-Makkiyya". – Bayrut: Dar Sadr, 1999.
7. Imam Nawawi. "Sharh Sahih Muslim". – Bayrut: Dar al-Ma'rifa, 2006.
8. El-Zein, A. "Islam, Arabs, and Intelligent World of the Jinn". – Syracuse: Syracuse University Press, 2009.
9. Lebling, R. "Legends of the Fire Spirits: Jinn and Genies from Arabia to Zanzibar". – London: I.B. Tauris, 2010.
10. Tevfik, A. "Arabic Mythology and Folklore". – Cairo: Dar al-Maarif, 2005.